

על הקריאה

רק מי שיש בו הכוח להחריב את עצמו יוכל לברוא
דבר־מה חדש.

1. כתר

יְקָרָא אֶל הָאֵין – וְנִבְקַע.* מעומקה של תהום הזמנים שבות ונלחשות אלינו מילותיו של אבן גבירול. איזו בשורה הן נושאות עבורנו? היום, בעת שקרנה של הספרות ירדה פלאים, יש בהן כדי לעמת אותנו עם אמת שנשכחה זה מכבר, אמת הכורעת, מכווצת, תחת גיבנת הפרשנות רבת השנים שמכבידה את תנועתן החופשית של מילים אלה. אם ברצוננו ללמוד מהן דבר־מה מהותי על המעשה הספרותי, עלינו לפנות לדרך אחרת. עלינו לראות דרך עיניים אחרות.

”וקרא אל האין – ונבקע”. אנו קוראים את הפסוק כמשוואה. בצד אחד – הקריאה; בצד האחר – השבירה; ובתווך – המרכז החסר שסביבו יסוב הכול. כבר עתה אפשר לטעון: הספרות, כל אימת שהיא אינה מתמסרת לשיכרון התדמית, להתקשטות מצועצעת או לכובד ראש מזויף (לאמור, כל אימת שהיא אינה משקרת, כל אימת שהיא ספרות), מתבררת בראש ובראשונה כקריאה. קריאה אל מה שלעולם אינו שועה אל מי שקורא, ושכובד השתיקה שהוא מציב נוכח קריאה זו, הוא מנפץ הן אותה הן את מי שהשמיעה. וזאת לדעת, מי שקורא אל האין, מי שמסתכן במעשה הספרותי, מתחייב בנפשו. תחתיה, הוא זוכה ביצירה שהיא כולה שלו. הנפש הקוראת, בהתבקעותה הבלתי־נמנעת, מולידה את הספרות.

אבל אנחנו מקדימים את המאוחר. לעת עתה די שנכיר בכך שאין ספרות ללא קריאה, ושכל קריאת־ממש אינה אלא פנייה אל מה שמהותו היא פירוקה של קריאה זו בדיוק.

* מתוך “כתר מלכות”, שלמה אבן גבירול.

אלוהים קורא לעצמו; לעצמו בחינת אֵין, לעצמו "בהיעלמותו המהותית". בקריאתו זו הוא מבקע את עצמו ומחליץ מתוך עצמו את העולם. יצירתו הגדולה אינה אלא ארגון-מחדש של עצמו בחינת עולם. הדברים ידועים; תורות הנסתר לדורותיהן מספקות לנו ראיות למכביר לכך. לא כן האדם הקורא; האֵין שאליו הוא פונה אֵין לו דבר במשותף עמו, אֵין הוא חלק מעצמיותו־שלו, וגם ב"אלוהי" הוא אינו נוטל חלק. האֵין שאליו קורא האדם הקורא הוא החור השחור של הממשות, הפינה הנידחת של הוויה שאליה שום קול אינו מגיע, אף לא קולו של אלוהים. אל מול הריק המתנשם הזה, המחזיר אל הפונה את מבטו הריק והאטום, אל מול התהום המנשבת השואבת את לחלוחית העין המביטה, מוטל עליו להתמקם. אכן, כל קריאה ראשיתה בפנייה: בהפניית המבט, בהתמקדות. נעילת כוונות, כניסה להתכונות.

כמו קלעי הפולח את בשר הממשות, ניתנת הקריאה אל לב ההוויה. "פינג" פתוח. שאילתה נשלחה. לו היה מדובר בנמען מן השורה היינו מוצאים את עצמנו בתחומה של המחשבה הדיאלוגית. אך לא היא; לא דיאלוג מתחולל כאן, כי אם ריסוק של כל שדה התייחסות; לא ערוץ תקשורת כי אם תדר משובש, גל עקום שבהשתבללו לתוך עצמו הוא מדביר כל אפשרות להתקשרות. היזון מופרע: בפיתול אופייני, מבטו החוזר של האֵין משבר את הקריאה. התשובה שניתנת, ניתנת בדמותה של השחיקה, השבירה, ההתבקעות. "וקרא אל האֵין" (וכאן אנו משתהים, כמו קפאה התמונה לרגע – –) "ונבקע". אולם מיהו שנבקע כאן? התשובה לכך נדמית כעת מובנת מאליה: לא הנמען הוא שנבקע, אלא המוען; לא הנקרא, אלא הקורא. הוא שקרא אל האֵין, הוא שהריב עוז, ועל-כן – מכוח יוהרה זו ובגינה – הוא זה שנבקע.

ועתה, משמצאנו שאֵין הקריאה אלא קריאה להשתברות, אנו שבים אל הפסוק וקוראים: "וקרא אל האֵין..." וידנו, המתחילה לרעוד מכוחה של עווית נסתרת, נכנעת לפיתוי. טעות של מה בכך בִּרְצָף, שגיאה קלה בסדר הדברים כופה על הפסוק שיהי לרגע, הָרֵף הקורע קרע בין הפעולה לתוצאתה:

"וְקָרָא אֶל הָאֵין – וְנִבְקַע".

שם, בהפסק הדחוס להתפקע, בהעתק הנשימה, במרווח הדק כחוט השערה בין אֵין לבקיעה, נשמעת בשורת ההולדת, מתבשרת הספרות.

2. מלכות

כָּאן, בֵּין כָּלִים, הִיָּה, בְּמַלְכוּת הַשּׁוֹקֵעַ,
הִיָּה כּוֹס מְצַלְצֵלֶת שֶׁבְּעֶצֶם הַצִּלִּיל נִשְׁתַּבְּרָה*

* ריינר מריה רילקה, הסונטות לאורפאוס, חלק II, 13 (תרגום: שמעון זנדבנק). במקור: Hier, unter Schwindenden, sei, im Reiche der Neige, sei ein klingendes Glas, das sich im Klang schon zerschlug.

הספרות ראשיתה בקריאה. כל קריאה שאינה מניירה כי אם קריאת-ממש, אינה אלא תביעה שמופנית אל האין. נואשת, היא תמיד קריאת כיוון; מוחלטת, היא תמיד-כבר אות חורבנו של מי ששילח אותה. ודווקא בשל כך היא נשמעת, דווקא ברגע שבו היא מתפרקת לגורמים, ומוטב: מכוחו של פירוק זה, מכוח ההתנפצות לרסיסים, היא נשמעת.

רילקה, האורפאי במשוררים, היטיב לזהות אמת עמוקה זו, שאין יצירה נולדת אלא בהשתברות קריאתו של היוצר על פני האין. אין היות ללא ידיעת הא-היות (*des Nicht-Seins*), ללא הכרת תנאי הקדם, "יסוד אינסופי של הרטט לפני ולפנים" (*den unendlichen Grund deiner innigen Schwingung*). רק מי שרואה עין בעין עם האין ישכיל לברוא עולם. רק מי שיש בו הכוח להחריב את עצמו יוכל לברוא דבר-מה חדש. רק מי שיידע להכיר את רחשיו הסמויים של הרטט לפני ולפנים, יכירו אחר-כך בהשתברות-שלו הסופית לריבוא-ריבואות צלילים. צלצולה של הכוס "שבעצם הצליל נשתברה", הוא רחשה של לידה מתרגשת ובאה, הולדת עולם מתוך הדממה. ברגע ההולדת הזה זוכה הקורא ב"כאן" שלו, כאן שאינו מיקום במפה, אלא אופן של היות: קיום מכוחו של ביקוע, תולדה של פיזור ללא תקנה. כאן. דווקא כאן. דווקא "במלכות השוקע", במשכנם של המשוברים.

מכאן נעשים הדברים חשובים פחות. כאילו עברה דרך מנסרה תהומית, הקריאה שהשתברה באין מתנפצת לאלפי גוונים ובני גוונים. אלה יהפכו ביד היוצר למראות ולעלילות, לקלסתריום ולהתרחשויות, לדיבורים ולמחשבות. מבנה טמיר עשוי מלאכת מחשבת, או שמיכת טלאים רופפת-תפרים, כך או כך תהא זו לא יותר ממעטפת: דקה, שברירית, נעז ונאמר: ארעית. על כל פנים, לעד לא מספיקה. די יהיה בעין מיומנת וביד זריזה לפרום את המעטפת ולחשוף את מה שנעטף בשתיקה.

כך היא: כל יצירת ספרות ראויה לשמה, כל יצירה שהיא תולדה של הקריאה אל האין ושל ההשתברות של הקריאה הזו במפגש עם האין, כומסת בתוכה, כפרי הכומס גרעין, את דבר המפגש עם התהום. יהא כיוונה אשר יהא, יהא סגנונו של הכותב אשר יהא, כל יצירה שנולדה מתוך מפגש כזה, לעד תצפין בקרבה את עקבותיו. מקושטת ככל שתהיה, ערמומית בעיני-עצמה, היצירה הספרותית נידונה להסגיר, ברגעים של חוסר תשומת לב או של עייפות המגננות, את מה שמצוי, דומם, בתשתיתה: Dieu a tout fait de rien. Mais le rien perce *

3. חתימה

יותר משהיא אחריתה המתוכננת, הקריאה היא ראשיתה של הספרות. כל מעשה ספרותי שיש בו ממש, ראשיתו בקריאה אל האין. קריאה להשתברות, קריאה כהשתברות. תביעה שערווייתית מן התהום, שכמוה כהתאבדות. "שבעצם הצליל

* פול ואלרי: "אלוהים ברא את הכול מאין, אבל האין עודנו מבצבץ".

נשתברה": אכן, רק התאבדות היא שהולמת כאן. הקטסטרופה שהיא תוצאתה של תביעה זו, צליל השבירה שהוא בה־בעת תוצאתה, הם־הם הספרות. יצירות הספרות הגדולות מלמדות אותנו, כל אחת בדרכה, כל אחת על פי חוק משחקה ואיכות הסתרתה, את דבר המפגש הזה. מי שאוזנו כרויה יצליח לשחזר אותו, ומבעד לקולות ולרעשים אולי יעלה בידו לשמוע את הצליל הראשוני הזה, צליל המיתה וההולדת, צלילה של הספרות.